

Arcadië in de Paaskerk

'Du Hirte Israel, höre', BWV 104

Een arcadische idylle

Cantate 104 ging in première op zondag 23 april 1724, de tweede zondag na Pasen die in de liturgische kalender Misericordias Domini heet. Het is de zondag die in het licht staat van Gods barmhartigheid. Daarnaast verwijst de evangelielezing van die dag, Johannes 10: 11-16 met de o zo bekende woorden "Ik ben de goede herder. De goede herder zet zijn leven in voor zijn schapen....."

Geen wonder dus, dat Bach grijpt naar een voor de hand liggend stilistisch middel: een pastoraal herdersspel geheel in de traditie van die tijd. In verschillende kunstvormen in de barok - dichtkunst, beeldende kunst en de muziek – was het mode allerlei landelijke taferelen te verbeelden, zowel in heden als in verleden. Het herderlijk leven was favoriet. Dat landelijk leven werd als rustig en vredig ervaren; superieure gevoelens als liefde, trouw en onschuld konden in zo'n encenering op ideale wijze gedijen. In datzelfde decor zag en ziet men de figuur van Jezus graag in de rol van goede herder, een uiterst effectief en geliefd symbool van Christus in de door hem geleide gemeente.

Bach had ongetwijfeld affiniteit zowel met Jezus als icoon van de goede herder als met de pastorale als stijlmiddel. In drie cantates, voor zover bekend, speelt hij met deze thematiek en steeds op verschillende wijze. BWV 104 valt op doordat het pastorale karakter de gehele cantate beheerst. In vrijwel alle onderdelen komt het woord 'herder' (Hirte) terug. Bach opent deze cantate met een korte sinfonia. In de eerste zeven maten broemt in de baspartij een lage noot gestadig door, een soort grondtoon die we ook kennen van de doedelzak, een instrument van herders bij uitstek. Dit openingskoor in charmante driekwartsmaat voert ons zacht wiegend niet meteen naar de bekende grazige weiden van psalm 23. Bach combineert de pastorale stemming met de bede uit psalm 80: "herder Israel, neem te ore. Jij die Jozef leidt als schapen, die boven de engelen troont, verschijn (ons) in stralende glans." Het kooraccent valt op twee woorden 'höre' en 'erscheine', het is een regelrechte invitatie van het godvruchtig kerkvolk aan de hoogste macht om zijn aangezicht te tonen.

Een schreeuw van verlangen

De tenor verwoordt in het daaropvolgend recitatief meer de persoonlijke gedachten van de individuele kerkganger: als de hoogste herder voor mij zorgt, wat zal ik me dan zorgen maken. Dat recitatief verandert na zes maten in een zangerig andante. Op de woorden Gott ist getreu, heeft Bach weer precies drie maten nodig om deze tekst driemaal ter herhalen.

Toeval?

De tenor zingt vervolgens een aria in aardse vierkwartsmaat, waarin Bach met fraaie toonschilderingen de woorden 'zu lange' en 'bange' accentueert. Vervolgens wordt de aandacht getrokken naar de uitroep 'mein Mund schreit'; dat klinkt eerst tweemaal in een octaafsprong van beneden naar boven om daarna naar en hoge A op te klimmen als om die schreeuw nog eens extra kracht te geven.

Die Welt ist euch ein Himmelreich

In het daaropvolgende recitatief voor bas wordt het beeld van de goede herder nader uitgewerkt. Opmaat voor de slotaria, waarin Bach natuurlijk graag de clou verwerkt. Hier geen smeken meer, maar vervulling. Bach laat ons doelbewust terugkeren in die arcadische idylle van voorheen, opnieuw een fijn dansant muziekje ter ondersteuning van de ware boodschap, het wenkend perspectief, die Welt ist euch ein Himmelreich. Die laatste woorden worden wel tien keer herhaald! Dan vervolgt de tekst: ‘Hier (op aarde) proef je Jezus’ goedheid al en kun je hopen op het loon van het geloof na een zachte doodslaap’. En ja, als je dan hoort hoe Bach die zoete maar stokkende Todesschlaf muzikaal weet te verkopen, dan sta je toch machteloos tegenover zoveel retorisch vernuft. Het da capo doet daarna precies waarvoor het is bedoeld: herhaling, verdieping, aanvaarding en voor een enkeling inderdaad vervulling. Dat hemelrijk, dat is het einddoel van deze reis.

De heer is mijn herder

Na zo’n indringende muzikale oratie waarbij Bach nauwgezet en onnavolgbaar volgens de wetten van de retorica en de musica pathetica opereert, zijn de kerkgangers uit zijn tijd volledig toegerust om het slotkoraal op ware diepte te ervaren. Der Herr ist mein getreuer Hirt... eindelijk dan psalm 23, nog altijd het meest geliefde kerklied bij uitvaarten. Maar hier wel op de melodie van ‘Allein Gott in der Höh sei Ehr’. Ja, dat is een 18de eeuws doordenkertje.

Zondag 15 mei om 19.30 uur in de Paaskerk aan de Oude Utrechtseweg 4a te Baarn. Solisten zijn tenor Albert Edelman en dirigent Bas Ramselaar neemt de basaria voor zijn rekening. Twee instrumentale solisten verdienen vermelding, de hoboïsten Henk Knöps en Eva Elgeti. Het kistorgel van de Bach Cantorij Baarn en het grote Paaskerkorgel worden bespeeld door Henk van Zonneveld. Solist, koor en orkest staan onder leiding van Bas Ramselaar.

Voorganger in deze interkerkelijke dienst is ds M.L. van Woerden.

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– een foto van tenor Albert Edelman (zie bijlage)